

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 45-46 (2009)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 45-46 (2009)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ

Περίοδος Β', Έτος 26^ο, Τεύχος 45-46

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ	Α. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Ο. ΚΑΡΟΥΤΑ
ΙΣΤΟΡΙΑ	CH. SCHÄFER, ΔΗΜ. ΔΟΝΟΣ, J. CURLIN Ν. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ, Γ. ΚΟΥΡΤΗΣ
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ	Ε. ΣΑΡΡΗ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	ΕΥ. ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟΣ
ΠΑΙΔΕΙΑ	Κ. ΜΠΕΝΣ
ΠΟΙΗΣΗ	Α. ΑΦΕΝΤΟΥΛΙΔΟΥ, Θ. ΚΑΤΩΓΙΑΝΝΗΣ ΣΤ. ΜΑΦΡΕΔΑΣ
ΧΡΟΝΙΚΑ	Ν. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ

Πρέβεζα 2009

Η ναυμαχία του Ακτίου

Christoph Schafer

doi: [10.12681/prch.28782](https://doi.org/10.12681/prch.28782)

Copyright © 2022, Christoph Schafer

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Schafer, C. (2022). Η ναυμαχία του Ακτίου. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (45-46), 47-62.
<https://doi.org/10.12681/prch.28782>

Christoph SCHÄFER

*Η ναυμαχία του Ακτίου**

Μετάφραση από τα Γερμανικά:

Michael STORK

Οταν εμφανίστηκε ο στόλος του Οκταβιανού για πρώτη φορά στο Ακτιο, ο Αντώνιος δεν ενεπλάκη σε καμία μάχη, δήθεν επειδή ήταν απροετοίμαστος. Ο Πλούταρχος –ο οποίος ενδιαφέρεται για στρατηγική και πολεμική τέχνη μόνο εφόσον δύναται να παρουσιάσει τους πρωταγωνιστές εν δράσει ή να εμπλουτίσει την περιγραφή του με συναρπαστικά ανέκδοτα– χρησιμοποιεί την ευκαιρία να μας παρουσιάσει ένα πολεμικό τέχνασμα του Αντωνίου. Ο τελευταίος, επειδή οι μοίρες δεν είχαν επανδρωθεί αρκετά, διέταξε να σηκώσουν και να δέσουν τα κουπιά και σχημάτισε τα πλοία σε παράταξη με την πλώρη προς τον εχθρό, ο οποίος παραπλανήθηκε και αποχώρησε. Ας μην υποτιμήσουμε τις ψυχαγωγικές δυνατότητες του Πλούταρχου, αλλά εάν υποθέσουμε μια αμυντική στρατηγική από την πλευρά του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας, δεν μπορεί να εντοπιστεί κανένα απολύτως ενδιαφέρον για την άμεση διεξαγωγή της ναυμαχίας, διότι ο Οκταβιανός βρισκόταν επιτέλους εκεί όπου τον ήθελαν.¹

Ο Οκταβιανός έστησε ένα οχυρωμένο στρατόπεδο σε ένα λόφο της βόρειας χερσονήσου, η οποία περικλείει τον Αμβρακικό κόλπο. Η νότια χερσόνησος ήταν στα χέρια του Αντωνίου. Στην είσοδο του κόλπου βρισκόταν το Άκτιο και εκεί κοντά το στρατόπεδο, το οποίο συνδέονταν μέσω μεγάλων τειχών με το λιμάνι. Στο Άκτιο και στον κόλπο ο στόλος του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας προστατευόταν πολύ καλά. Το στενό, το οποίο έχει μόνο

* Η παρούσα εργασία είναι μετάφραση του κεφαλαίου «Die Schlacht von Actium» από το βιβλίο του Christoph Schäfer, *Kleopatra*, Darmstadt 2006 (Σειρά: Gestalten der Antike), σσ. 220-230. Ευχαριστούμε πολύ τον Prof. Dr. Christoph Schäfer, καθηγητή Αρχαίας Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Τριερ της Γερμανίας, για την ευγενική άδεια της μετάφρασης του κειμένου. Τη μετάφραση των αρχαίων ελληνικών και λατινικών χωρίων φρόντισε ο κ. Αντώνης Μιχαηλίδης, Φιλολόγος. Για μεταφραστικές συμβουλές και συζητήσεις ευχαριστώ θερμά τον κ. Νίκο Δ. Καράμπελα.

¹ Πλούτ. *Αντ.* 63.1 κ.ε.

700 μ. πλάτος, ήταν στην εμβέλεια των όπλων και αποκλειόταν με αυτόν τον τρόπο έναντι των εχθρικών πλοίων. Η είσοδος προστατεύεται επιπλέον από τη ναυτική βάση στο κοντινό νησί της Λευκάδας. Σημαντικά πιο μειονεκτική ήταν η θέση του αντιπάλου. Οι χερσαίες δυνάμεις του Οκταβιανού είχαν μια πρόσβαση στη θάλασσα, αλλά επειδή οι μονάδες του Αντωνίου ήλεγχαν τον Αμβρακικό κόλπο, τους έμενε μόνο η ανοιχτή προς τη θάλασσα μεριά της χερσονήσου με τον κόλπο του Κόμαρου. Εκεί, όμως, τα πλοία ήταν απροστάτευτα, ιδιαίτερα από τους δυνατούς νοτιοδυτικούς ανέμους. Επιπλέον, τα δυνατά ρεύματα αποτελούσαν ένα μεγάλο πρόβλημα. Η αδυναμία της θέσης από ναυτική άποψη εξηγεί το γεγονός, ότι ο Αγρίππας και ο Οκταβιανός πρότειναν μια ναυμαχία στα ανοιχτά. Ο Αντώνιος, βέβαια, έξυπνος, δεν δέχτηκε. Ακόμα και την πρόταση μιας χερσαίας μάχης δεν δέχτηκε, όσο δεν είχαν ολοκληρωθεί οι προετοιμασίες του.²

Με δεδομένη την προαναφερθείσα παράταξη ήταν φρόνιμο να αναμένει αν οι καιρικές συνθήκες και η θαλασσοταραχή θα αρκούσαν, για να δημιουργήσουν σοβαρά προβλήματα στον Οκταβιανό. Έπρεπε μόνο να μεριμνήσει, για να μην αντιληφθεί ο Οκταβιανός το λάθος του και να μην αποχωρήσει από τη βάση του, για να λάβει άλλη θέση, όπου θα διασφαλιζόταν καλύτερα η σύνδεση με το στόλο του. Αυτός πρέπει να ήταν ένας σημαντικός παράγοντας, καθώς και η αυτοπεποίθηση του πεπειραμένου στρατηλάτη, που έκαναν τον Αντώνιο να μεταθέσει την κύρια δύναμή στην απέναντι πλευρά του στενού σε άμεση γειτνίαση με το εχθρικό στρατόπεδο. Εκεί, σε απόσταση μόλις 3 χλμ., έχτισε το κεντρικό του στρατόπεδο. Με αυτόν τον τρόπο εξασφάλισε ότι ο Οκταβιανός μόνο με μεγάλες απώλειες θα μπορούσε να υποχωρήσει· στην περίπτωση της υποχώρησης η στρατιά του Αντωνίου θα ακολουθούσε από κοντά. Την πρόταση μιας χερσαίας αναμέτρησης απέρριψε ο Οκταβιανός εσκεμμένα, αφού είχε βιώσει σε παρόμοιες περιπτώσεις από κοντά την αποφασιστικότητα και ικανότητα του τέως συντρόφου του.

Αφού είχε αναλάβει επιτέλους την πρωτοβουλία, ο Αντώνιος συνέχισε και έστειλε το ιππικό του (το οποίο ούτως ή άλλως δεν μπόρεσε να κινητοποιήσει καλά στον περιορισμένο χώρο της βόρειας χερσονήσου) να περάσει περιμετρικά του Αμβρακικού κόλπου και να φτάσει στα μετόπισθεν του εχθρού. Παρόλο το γεγονός ότι το ιππικό του δεν κατάφερε κάποια σημαντική επιτυχία, ο Αντώνιος βρισκόταν τώρα σε τακτικό πλεονέκτημα. Αυτό δείχνουν και οι άκαρπες προσπάθειες αντιπερισπασμού του Οκταβιανού με ειδικές δυνάμεις στην περιοχή Μακεδονίας-Θράκης.

Το σχέδιο του Αντωνίου φαίνεται να πετύχαινε, μέχρις ότου ο Αγρίππας επέφερε για άλλη μία φορά την καθοριστική αλλαγή. Σε μια αιφνιδιαστική επίθεση από θαλάσσης κατάφερε να αποσπάσει από τις δυνάμεις του Αντω-

² Για τον κόλπο του Κόμαρου βλ. KROMAYER 1899, 17.

νίου τη Λευκάδα. Αυτό άλλαξε από τη μία στιγμή στην άλλη την όλη κατάσταση. Τώρα υπήρξε σοβαρή απειλή για τη νότια χερσόνησο, η οποία χωριζόταν από τη Λευκάδα μόνο από ένα μικρό στενό. Με την κίνηση αυτή ο Αγρίππας κέρδισε μία έξοχη ναυτική βάση σε άμεση γειτνίαση. Είναι ολοφάνερο τι σήμαινε αυτό για τον ανεφοδιασμό των στρατευμάτων του Αντωνίου από θαλάσσης! Ο Αντώνιος και η Κλεοπάτρα αποκόπηκαν από τις σημαντικότερες οδούς ανεφοδιασμού. Από εδώ και στο εξής ο ανεφοδιασμός θα μπορούσε να γίνει μόνο μέσω των χερσαίων οδών. Αλλά η κατάσταση χειροτέρευε ακόμα περισσότερο, όταν ο Αγρίππας έστρεψε την προσοχή του στην είσοδο του Κορινθιακού κόλπου, μέσω του οποίου περνούσε ένα σημαντικό μέρος των θαλάσσιων μεταφορών. Ο ναύαρχος του Αντωνίου, Κ. Νασιδίος, ηττήθηκε σε μία ναυμαχία και ο Αγρίππας κατέλαβε την Πάτρα. Δεν γίνεται σαφές αν κατάφερε να αποκλείσει αποτελεσματικά την έξοδο από τον Κορινθιακό κόλπο, αλλά η κάθε μέρα έφερνε τον Οκταβιανό πιο κοντά στη νίκη. Με τις επιτυχίες του Αγρίππα επί των ναυτικών βάσεων του εχθρού ουσιαστικά είχε κριθεί η αναμέτρηση πριν ακόμα οξυνθούν οι εχθροπραξίες στο Άκτιο.³

Στο επιτελείο του Αντωνίου ήταν γνωστό το αδιέξοδο της κατάστασης, διότι ακόμα και παλιοί πιστοί και συμπολεμιστές υπέστησαν τις συνέπειες και αυτομόλησαν στο στρατόπεδο του Οκταβιανού. Την αρχή έκανε προφανώς ο Παφλαγόνας βασιλιάς Δηϊόταρος Φιλάδελφος, ο οποίος τη στιγμή της σύγκρουσης των δύο ιππικών άλλαξε πλευρά. Δεν ήταν το μοναδικό πλήγμα αυτό, αφού ο ύπατος Γναίος Δομίτιος Αηνόβαρβος αποχώρησε και μετέβη με μια βάρκα στον Οκταβιανό. Δεν κέρδισε, βέβαια, πολλά –αφού λίγο αργότερα πέθανε από μια αρρώστια που είχε εξαπλωθεί στο στρατόπεδο του Αντωνίου– αλλά για τους άνδρες στις εκτεθειμένες θέσεις η συμπεριφορά του έμοιαζε με σήμα εκκίνησης. Αμέσως βιάστηκαν και άλλες υψηλόβαθμες προσωπικότητες να σώσουν το τομάρι τους. Ο Αντώνιος αντιτάχθηκε στην εξέλιξη αυτή. Αρχικά αντέδρασε γενναιόδωρα στέλνοντας στον Αηνόβαρβο τις αποσκευές του και προσπαθώντας να υποτιμήσει την κατάσταση με το ειρωνικό σχόλιο, ότι εκείνος απλώς ποθούσε την ερωμένη του, τη Σερβιλία Ναΐδα. Αλλά σύντομα αναγκάστηκε να αλλάξει στάση. Βασάνισε και θανάτωσε τον Άραβα πρίγκιπα Ιάμβλιχο και εκτέλεσε το συγκλητικό Κ. Ποστούμιο για προδοσία.⁴

Πόσο σοβαρή είχε γίνει η κατάσταση, δείχνει η αλλαγή στρατοπέδου δύο πολύ πιστών οπαδών. Ακόμα και ο Κ. Δέλλιος, ο στενός σύμβουλος του Αντωνίου, που συχνά εκπροσωπούσε τα ενδιαφέροντα του Αντωνίου σε δύσκολες διπλωματικές αποστολές και που στα νιάτα του, όπως λένε οι φήμες, είχε μια ερωτική σχέση με τον Αντώνιο, αποχώρησε από το πλευρό του. Και όταν ο

³ Για την κατάληψη της Λευκάδας και Πάτρας πρβλ. Vell. 84.2· Δίων Κάσσιος 50.13.5.

⁴ Για τον Δηϊόταρο Φιλάδελο βλ. HOBEN 1969, 130. Για την αυτομολία του Αηνόβαρβου ιδιαίτερα Suet. Nero 3.2.

βασιλιάς Αμύντας από τη Γαλατία αυτομόλησε με τους 2.000 ιππότες του στον εχθρό, το στρατιωτικό επιτελείο του Αντωνίου συζήτησε πλέον μόνο τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να ξεφύγουν καλύτερα από τη δυσμενή θέση.

Επειδή ο αντίπαλος μέχρι στιγμής αρνήθηκε να εμπλακεί σε μια χερσαία μάχη και οι συνθήκες χειροτέρευαν όλο και περισσότερο για τον Αντώνιο, η περίπτωση αυτή αποκλείστηκε εξαρχής. Έτσι άφησε το προωθημένο στρατόπεδο στη βόρεια χερσόνησο και μετέφερε τον εξασθετισμένο στρατό του πίσω, στην αρχική του θέση, στην άλλη πλευρά του στενού. Το κύριο θέμα παρέμεινε τώρα πώς και με ποιο τρόπο να υποχωρήσουν και πώς να συνεχιστεί από κει και πέρα ο πόλεμος. Στις έντονες αντιπαραθέσεις, για τις οποίες κάνουν λόγο οι πηγές, εμφανίζεται μετά από μεγάλη σιωπή επιτέλους ξανά η Κλεοπάτρα: Φυσικά, η Κλεοπάτρα θα αποτελούσε τον καθοριστικό παράγοντα για την τελική απόφαση, η οποία θα οδηγούσε στις μεγάλες απώλειες. Ενώ η ίδια, λόγω της εξουσίας της επί των υποταγμένων ηγεμόνων, συμμετείχε σε όλες τις συνεδριάσεις, η μέριμνα τώρα ήταν να φορτωθεί στο άτομό της, ως εχθρό της Ρώμης, η ευθύνη για την ήττα.

Ο Πλούταρχος υποστηρίζει ότι ο Αντώνιος όφειλε κανονικά να δώσει περισσότερη προσοχή στη χερσαία στρατιά του, αφού ο στόλος του, άτυχος σε όλες τις περιπτώσεις, έφτανε επανειλημμένα καθυστερημένος στις εμπόλεμες περιοχές. Ο διοικητής της στρατιάς, Κανίδιος Κράσσο, άλλαξε την αρχική του γνώμη και πρότεινε τώρα να σταλεί η Κλεοπάτρα στην πατρίδα της. Επιπλέον ήταν της άποψης να γίνει προσπάθεια να προκληθεί ρήγμα με τις χερσαίες δυνάμεις και να διαφύγουν στη Μακεδονία ή τη Θράκη και να ξεκινούσαν εκ νέου από εκεί τον αγώνα.⁵ Εάν η συμβουλή του για τους συμμαχικούς Γέτες, που θα βοηθούσαν το στρατό, δεν αποτελούσε εξαρχής παραμύθι, κανένας, πάντως, στο επιτελείο δε θα τη λάμβανε σοβαρά υπόψη. Η διάβρωση στους συμάχους είχε προχωρήσει αποδεδειγμένα πολύ. Ουσιαστικά τίθεται το ερώτημα, αν ένας άνδρας όπως ο Κανίδιος, ο οποίος απολάμβανε τη φήμη του καλύτερου στρατηγού του αρχηγού του, μπορούσε πραγματικά να υπολογίσει ακόμα τις χερσαίες δυνάμεις ως σημαντικότερο μέρος της πολεμικής στρατηγικής. Στην πραγματικότητα επρόκειτο μόνο για τη διάσωση και αναδιοργάνωση των βασικών μονάδων της στρατιάς – εφόσον ο εχθρός θα τους άφηνε χρόνο για τέτοιες διενέργειες.

Ο Δίων Κάσσιος δεν αναφέρει τον Κανίδιο, αλλά κάνει λόγο για αντιμαχόμενες συζητήσεις, στις οποίες συμμετείχαν διάφορες προσωπικότητες. Τελικά, όμως, επικράτησε η Κλεοπάτρα με την πρότασή της να μείνουν στρατεύματα στις στρατηγικά σημαντικές θέσεις, ενώ οι υπόλοιποι να επιστρέψουν με εκείνη και τον Αντώνιο στην Αίγυπτο. Κατά το Δίωνα η Κλεοπάτρα οδηγήθηκε σε αυτήν τη διαπίστωση από τρομακτικά σημάδια, όπως γάλα και αίμα

⁵ Πλούτ. *Αντ.* 63.5 κ.ε.

που έσταζαν από κεριά ή τα αγάλματα των δύο στην Ακρόπολη των Αθηνών που χτυπήθηκαν από κεραυνούς. Συνήθως η βασίλισσα δεν τρόμαζε τόσο εύκολα, γι' αυτό ο Δίων συμπληρώνει ότι ανησύχησε για την αποθάρρυνση των στρατευμάτων και τις αρρώστιες που έπληξαν τους άνδρες και ότι με αυτόν τον τρόπο μετέδωσε τους φόβους της στον Αντώνιο.⁶

Ακόμα και εάν συζητήθηκε με σιγουριά στο στρατιωτικό επιτελείο η εναλλακτική λύση της Μακεδονίας-Θράκης, είναι απίθανο να υποστήριξε κανείς από τους υψηλόβαθμους στρατιωτικούς ότι υπήρχε περίπτωση να αντιμετωπιστούν επιτυχώς οι στρατιές του Οκταβιανού στο χώρο των Βαλκανίων. Οι δρόμοι ανεφοδιασμού, που ήδη έπαixαν καθοριστικό ρόλο για την άσχημη κατάσταση, δε θα είχαν συντομευτεί ουσιαστικά και επίσης υπήρξε η αβέβαιη πλέον στάση πολλών ηγεμόνων. Εκτός αυτού ο εχθρός θα μπορούσε αμέσως να σπύσει να ακολουθήσει τα στρατεύματα. Αυτό όμως δεν θα ήταν εύκολο στην υποχώρηση διά θαλάσσης και την επιστροφή στην Αίγυπτο. Με αυτόν τον τρόπο θα κέρδιζαν χρόνο για αναδιοργάνωση. Ευτυχώς βρίσκονταν ακόμα εφτά λεγεώνες στη Συρία και την Αίγυπτο και άλλες τέσσερες στην Κυρηναϊκή. Και μόνο με το στόλο ούτε ένας Αγρίππας δεν θα τολμούσε να τους ακολουθήσει. Το τίμημα για αυτήν την τακτική υποχώρηση, όμως, ήταν μεγάλο, αφού έπρεπε να θεωρηθεί δεδομένο ότι θα χανόταν η χερσαία στρατιά.

Σήμερα οι ερευνητές είναι σύμφωνοι ότι η αναμέτρηση στο Άκτιο σχεδιάστηκε ως μάχη για να διασπαστούν οι γραμμές του εχθρού. Ο ισχυρισμός του Πλούταρχου ότι η Κλεοπάτρα επέμενε για την αναμέτρηση στη θάλασσα, επειδή σκόπευε να ξεφύγει, και ο Αντώνιος αμφέβαλλε για τη νίκη και για το λόγο αυτό πήρε και τα πανιά, πηγάζει από την κακοήθη προπαγάνδα των νικητών. Στις ναυμαχίες τα πλοία μετακινούνταν με τα κουπιά· σε μία κανονική ναυμαχία τα πανιά θα παρέμεναν ως περιττό έρμα στην ξηρά. Επειδή, όμως, η επιστροφή στη στεριά δεν ήταν στα σχέδια του Αντωνίου, θα πρέπει να αμφισβητηθεί το σχόλιο του Πλούταρχου για τη δήθεν ατολμία του Αντωνίου.⁷

Η διέξοδος, ωστόσο, θα έπρεπε να κερδηθεί πρώτα στη μάχη. Προηγήθηκαν οι αναγκαίες προετοιμασίες. 230 πλοία, εκ των οποίων 60 της Κλεοπάτρας, ήταν σε καλή κατάσταση, ώστε να χρησιμοποιηθούν για την επιτυχή διαφυγή. Τα υπόλοιπα παραδόθηκαν στις φλόγες, για να μην πέσουν στα χέρια του εχθρού. Εκτός από το σύνηθες πλήρωμα, ο Αντώνιος επιβίβασε και τους καλύτερους στρατιώτες των χερσαίων στρατευμάτων του, 20.000 λεγεωνάριους και 2.000 τοξότες. Εάν θα οδηγούσε το στόλο του χωρίς μεγαλύτε-

⁶ Δίων Κάσσιος 50.15.1 κ.ε.

⁷ Πλούτ. *Αντ.* 63.8 και 64.4. Για τον επιστημονικό διάλογο σχετικά με το χαρακτήρα της ναυμαχίας βλ. RODDAZ 1984, 164 κ.ε.

ρες απώλειες στην Αίγυπτο υπήρχαν ελπίδες να διοικήσει σε σύντομο χρονικό διάστημα με τις επίλεκτες ομάδες αυτές και τις υπόλοιπες λεγεώνες έναν τεράστιο στρατό. Δεν υπήρχε λόγος να χαθεί από τώρα κιόλας η κάθε ελπίδα. Φυσικά φορτώθηκε στα πλοία όλος ο απαραίτητος εξοπλισμός για το μεγάλο ταξίδι, πρώτα από όλα, βέβαια, τα πανιά. Μόλις πετύχει η διάσπαση των γραμμών, θα σήκωναν εκείνα τα πανιά και θα ταξίδευαν με ευνοϊκό άνεμο προς νότο.

Ο Οκταβιανός όμως και ο Αγρίππας όφειλαν να ματαιώσουν τη διάσωση των βασικών στρατευμάτων του Αντωνίου. Για τα σχέδια του τελευταίου ήταν σαφώς ενήμεροι, μάλλον ήδη λεπτομερώς, χάρη στους αυτόμολους που έφταναν όλο και περισσότεροι στο στρατόπεδό τους. Εάν κατάφερναν να αναχαιτίσουν το μεγαλύτερο μέρος των πλοίων, θα κέρδιζαν ένα πρόωρο πλεονέκτημα για τη συνέχιση και έκβαση του πολέμου. Ενόψει των συμφερόντων και των δύο πλευρών ήταν σαφές ότι στο Άκτιο επρόκειτο να λάβει χώρα μία από τις μεγαλύτερες ναυμαχίες της Αρχαιότητας.

Οι στόλοι διέφεραν σημαντικά όσο αφορά την κατασκευή και τον εξοπλισμό των πλοίων. Ενόψει των επιτυχιών μεγάλων πολεμικών πλοίων στο Ναύλοχο και αλλού, η Κλεοπάτρα και ο Αντώνιος βασίστηκαν σε βαριά πλοία με ψηλά, εν μέρει θωρακισμένα με σίδηρο κατά των εμβόλων, έξαλα. Αυτές οι μονάδες διέθεταν ένα δυνατό και πολύπλευρο πυροβολικό, αντίστοιχα αποθέματα σε πυρομαχικά και πύργους, από τους οποίους θα δρούσαν κυρίως οι τοξότες και καταπέλτες. Ο στόλος διέθετε σχετικά μόνο λίγες τριήρεις, το μεγαλύτερο μέρος των πλοίων είχε τέσσερις έως δέκα σειρές κουπιά!

Αντίθετα, στο στόλο του Οκταβιανού την κύρια δύναμη αποτελούσαν λιβυρνίδες και τριήρεις με δύο και τρεις σειρές κουπιά. Σε αυτό το σημείο όμως απαιτείται προσοχή, διότι μόνο λίγα χρόνια πριν ο Αγρίππας νίκησε στα ανοιχτά της Σικελίας το στόλο του Σέξτου Πομπήιου με πολύ βαρύτερες μονάδες. Αυτά τα πλοία δεν καταργήθηκαν έτσι απλά και αντικαταστάθηκαν με μικρότερα καινούρια πλοία. Γιατί άλλωστε, αφού είχαν δοκιμαστεί επιτυχώς; Για ένα μεγάλο πρόγραμμα κατασκευής νέων πλοίων δεν αναφέρουν τίποτα οι πηγές. Ο Φλώρος τονίζει ότι τα πλοία του Οκταβιανού μεγάλωναν από δύο σε έξι το πολύ σειρές κουπιά, όχι όμως περισσότερες. Ο πυρήνας του στόλου αποτελούνταν συνεπώς από βαριά πλοία, που τελικά δεν ήταν τόσο βαριά όσο εκείνα της Κλεοπάτρας και του Αντωνίου, αλλά καθ' όλα ανταγωνιστικά. Σε καμία περίπτωση, λοιπόν, δεν μπορεί να γίνει λόγος για μια μάχη Δαβίδ εναντίον Γολιάθ, όπως τη μυθοποίησε η φιλο-οκταβιανή παράδοση.⁸

Από πού προέρχονταν όμως τα μικρότερα πλοία, εκείνες οι λιβυρνίδες,

⁸ Flor. 2.21.6. Ιδιαίτερα ο Jean-Michel Roddaz αποσαφήνισε λεπτομερώς αυτήν την προκατάληψη, βλ. RODDAZ 1984, 166 κ.ε. Μόνο 70 μονάδες του αιγυπτιακού στόλου επέστρεψαν στον Αντώνιο.

που αποτελούσαν το μεγάλο μέρος σε ελαφρά και γρήγορα πλοία; Αυτός ο τύπος πλοίου πρωτοεμφανίστηκε στα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ. στο στόλο του Φιλίππου Ε΄ της Μακεδονίας. Εξελίχτηκε προ πάντων στον κύριο τύπο πλοίου που χρησιμοποιούσαν οι πειρατές. Στο πλαίσιο της ιλλυρικής εκστρατείας ο Οκταβιανός απέκτησε ένα μεγάλο αριθμό αυτών των λεπτών γαλερών από τους κατοίκους των δαλματικών ακτών, που συνήθιζαν την πειρατεία.⁹

Λόγω της σύνθεσης του στόλου ο ναύαρχός του Αγρίππας δεν μπόρεσε φυσικά να εφαρμόσει την ίδια στρατηγική εναντίον του Αντωνίου, την οποία είχε εφαρμόσει με επιτυχία στο Ναύλοχο εναντίον του Σέξτου Πομπήιου. Ο Αγρίππας έπρεπε να στηριχτεί στην ταχύτητα και ευκινησία των μονάδων του. Με αυτόν τον τρόπο το ίδιο το πλοίο χρησιμοποιήθηκε περισσότερο ως όπλο, που δεν σημαίνει, βέβαια, ότι δεν θα υπήρχε και πυροβολικό και αντίστοιχα πυρομαχικά. Όμως, δεν θα έπρεπε να εμπλακούν σε μια εξ αποστάσεως αναμέτρηση με το πυροβολικό του αντιπάλου· τα μικρότερα και πιο ευκίνητα πλοία, ωστόσο, ήταν σε θέση να σπεύσουν γρηγορότερα σε επιθέσεις εναντίον των εχθρικών πλοίων, με χτυπήματα στα κουπιά, στις πλευρές των πλοίων και στα πηδάλια, και να υποχωρήσουν, όταν οι ριπές θα δυνάμωναν πολύ.

Η αριθμητική υπεροχή και μία αναγκαστικά διαφορετική στρατηγική τοποθέτηση απέναντι στις μοίρες του Αντωνίου μεγάλωσαν τις πιθανότητες να αντιμετωπιστεί επιτυχώς ο καλύτερα οπλισμένος εχθρός. Δεν έφταναν στο ελάχιστο ούτε ο εξοπλισμός ούτε η γνώση, για να ανταγωνιστεί στα δικά του ύδατα ο βαριά οπλισμένος αιγυπτιακός στόλος με τις βαριές και υπέρβαρες πολεμικές μονάδες. Ο Αγρίππας δεν είχε άλλη επιλογή και έπρεπε να εκμεταλλευτεί τη δική του αδυναμία και να συντονίσει το όλο σχέδιό του με βάση το μεγάλο αριθμό ελαφρύτερων πολεμικών πλοίων. Από εκείνα ο Οκταβιανός διέθεσε περίπου 400, όταν ξεκίνησε η ναυμαχία του Ακτίου. Έτσι υπερείχαν σημαντικά σε αριθμό και ευκινησία έναντι του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας, και αυτό ήταν καθοριστικό και μεγάλης σημασίας στην αναμενόμενη μάχη.¹⁰

Όταν μετά από τετραήμερη τρικυμία ο καιρός βελτιώθηκε, ο Αντώνιος έδωσε διαταγή για απόπλου. Το πρωί της 2^{ης} Σεπτεμβρίου 31 τα πλοία αναχώρησαν και άρχισαν να παρατάσσονται έξω από το στενό του Ακτίου σε σχηματισμό μάχης. Στα όπισθεν περίμενε η μοίρα της βασίλισσας την κατάλληλη στιγμή, ενώ στη ναυαρχίδα βρίσκονταν όχι μόνο η ίδια η Κλεοπάτρα και το επιτελείο της αλλά και ολόκληρος ο πολεμικός θησαυρός, ο οποίος σε

⁹ App. *Illyr.* 46 κ.ε.

¹⁰ Για την κατασκευή, την ευκινησία και τα πλεονεκτήματα των κυρίαρχων τύπων πλοίων και στους δύο στόλους βλ. Δίων Κάσσιος 50.23.2 και 50.29.1 κ.ε.: KIENAST 1966, 16· HAUSSEN 1979, 161· RODDAZ 1984, 166 κ.ε.

καμία περίπτωση δεν έπρεπε να πέσει στα χέρια του εχθρού. Ο εχθρικός στόλος υπό τον Αγρίππα είχε λάβει θέση απέναντί τους σε απόσταση περίπου 8 σταδίων (περίπου 1.400 μ.). Η θάλασσα ήταν ήρεμη και φαίνεται ότι δεν υπήρχαν ιδιαίτερα προβλήματα να κρατήσουν τις θέσεις τους.

Τους περασμένους μήνες υπήρχε άφθονος χρόνος να μελετηθούν ρεύματα και άνεμοι της περιοχής, και ακριβώς στη γνώση αυτή βασίστηκε το σχέδιο του Αντωνίου. Στην είσοδο του Αμβρακικού κόλπου συνήθως σηκώνεται το απόγευμα των καλοκαιρινών μηνών ο μαΐστρος. Ο άνεμος αυτός ήταν προϋπόθεση για την επιτυχία της διάσπασης των εχθρικών γραμμών. Τα αρχαία πλοία, λόγω της κατασκευής τους, δεν ήταν σε θέση να πλεύσουν κόντρα στον αέρα. Με ούριο άνεμο, όμως, ή με πλαγιοδρομία θα μπορούσε ο στόλος, εφόσον είχε πρώτα διασπάσει τις εχθρικές γραμμές, να ξεφύγει με μεγάλη ταχύτητα προς νότο.¹¹

Πρώτα όμως έπρεπε να περιμένουν να φυσήξει ο άνεμος, για να φτάσουν στη συνέχεια ενωμένοι στα ανοιχτά, όπου μια αλλαγή πορείας θα επέτρεπε στο σχηματισμό να σηκώσει τα πανιά. Φυσικά έπρεπε να υπολογίσουν και μια πιθανή καταδίωξη, αλλά σε πορεία ολοταχώς με ανοιχτά πανιά ήταν λιγότερο ευάλωτοι σε τυχόν εχθρικές επιθέσεις εμβολισμού ή σε «πειρατική» έφοδο και μπορούσαν να εκμεταλλευτούν τη δική τους υπεροχή σε πυροβολικό. Όλα εξαρτιόνταν, λοιπόν, από την κατάλληλη χρονική στιγμή, για να διασπαστούν σε μία όσο το δυνατό πιο ενωμένη κίνηση οι γραμμές του εχθρού. Έως τότε όφειλαν να παραμείνουν ψύχραιμοι.

Ακριβώς αυτό όμως δημιούργησε πρόβλημα, όταν προχώρησε η αριστερή πτέρυγα υπό τον Σώσιο. Ίσως ο Σώσιος δεν μπορούσε πια να κρατήσει τη θέση του, αφού ο άνεμος είχε δυναμώσει και έτσι έπρεπε να ανεβάσει ταχύτητα, για να διατηρήσει την ευχέρεια κινήσεών του. Με δυνατούς βορειοδυτικούς ανέμους σχηματίζεται στο στενό ένα βουβό κύμα, το οποίο κάνει επικίνδυνους τους ελιγμούς λόγω της μετατόπισης του πλοίου. Ανάλογα με τους ανέμους τα ανώμαλα ρεύματα μπορούν να φτάσουν ταχύτητες έως 3,5 κόμβους (περίπου 6,5 χλμ. ανά ώρα).

Ο Οκταβιανός, που βρισκόταν απέναντι, τράβηξε τα πλοία του πιο πίσω, για να επιτεθεί, μόλις θα έσπαζε λίγο ο σχηματισμός του αντιπάλου. Οι άνεμοι καθώς και η διαπίστωση ότι μια επιστροφή στο λιμάνι δεν ήταν πλέον εφικτή χωρίς μεγαλύτερες απώλειες ώθησαν τον Αντώνιο να δώσει το σύνθημα για προέλαση. Ο Αγρίππας άνοιξε τις γραμμές του στο άλλο κέρασ, τα πλοία του Αντωνίου ακολούθησαν το παράδειγμά του, για να μην περιку-

¹¹ Πληροφορίες για την πλευστότητα αρχαίων πολεμικών πλοίων δίνουν προ πάντων ο έρευνες της πειραματικής αρχαιολογίας. Τα δοκιμαστικά ταξίδια μίας τριήρους προσέφεραν πολύτιμα στοιχεία για τις επιδόσεις της Ρωμαϊκής εποχής, αν και η μοναδική αναπαράσταση βασίστηκε σε μία αρχαιότερη κατασκευαστική φάση. Βλ. σχετικά MORRISON et al. 2000· πρβλ. HÖCKMANN 1985, 102 κ.ε.

κλωθούν. Αυτή ήταν η στιγμή που οι δύο σχηματισμοί συγκρούστηκαν σε όλο τους το μήκος.

Από τη θέση της στα μετόπισθεν η Κλεοπάτρα παρακολούθησε τις μάχες. Ο Δίων Κάσσιος περιγράφει ό,τι διαδραματιζόταν μπροστά στα μάτια της και πόσο έντονες ήταν οι μάχες στα πλοία:

Και όσο αυτοί ασχολούνταν με αυτά, οι αντίπαλοι επιτέθηκαν εναντίον τους (αυτούς βέβαια που τράπηκαν σε φυγή δεν τους ακολούθησαν κυνηγώντας τους, και γιατί δεν είχαν ιστία και επειδή είχαν προετοιμαστεί μόνο για ναυμαχία) και πολεμούσαν πολλοί εναντίον κάθε πλοίου τόσο από μακριά όσο και από κοντά, με αποτέλεσμα να γίνει και για τις δύο πλευρές η μάχη και πολύ αβέβαιη και πολύ σκληρή. Διότι οι της μιας πλευράς (ενν. του Καίσαρα) χτυπούσαν από γύρω-γύρω όλα τα κατώτερα μέρη των πλοίων και έσπαζαν τα κουπιά και άρπαζαν τα πηδάλια και σκαρφαλώνοντας στα καταστρώματα άλλους συνελάμβαναν και τους έριχναν στη θάλασσα και άλλους τους απωθούσαν, ενώ με τους υπόλοιπους μάχονταν, επειδή ήταν ήδη ίσοι ως προς τον αριθμό με αυτούς. Οι άλλοι (ενν. τους στρατιώτες του Αντώνιου) με τα ακόντιά τους τους απωθούσαν και με τα τσεκούρια τους τους χτυπούσαν και εκσφενδόνιζαν εναντίον τους πέτρες και άλλα ογκώδη βλήματα που είχαν προετοιμάσει γι' αυτόν το σκοπό και απωθούσαν όσους προσπαθούσαν να αναρριχηθούν και συγκρούονταν με αυτούς που είχαν φτάσει πολύ κοντά τους ... Και μετά από αυτά συνέβη πάλι ένα άλλο είδος μάχης. Οι πρώτοι (ενν. τους επιτιθέμενους) πλησιάζοντας από πολλά μέρη ταυτόχρονα εκτόξευαν φλεγόμενα βέλη και εκσφενδόνιζαν πυρσούς και πέταγαν από μακριά με τη βοήθεια μηχανών δοχεία γεμάτα με κάρβουνα και πίσσα· κι εκείνοι (που αμύνονταν) προσπαθούσαν να τα απομακρύνουν αυτά ένα-ένα και καθώς μερικά τους ξέφευγαν και ακουμπώντας στα ξύλα άναβαν αμέσως μεγάλη πυρκαγιά, ακριβώς όπως συμβαίνει στα πλοία, αρχικά χρησιμοποιούσαν το πόσιμο νερό που κουβαλούσαν μαζί τους και έσβησαν μερικές φωτιές, αλλά όταν εκείνο τελείωσε, αντλούσαν θαλασσινό ... Όταν λοιπόν και σ' αυτό βρέθηκαν σε χειρότερη μοίρα, έβαζαν και τα πιο χοντρά τους ρούχα και τους νεκρούς τους και για κάποιο χρονικό διάστημα περιορίστηκε η φωτιά και φάνηκε κάπως να υποχωρεί. Αργότερα όμως και για άλλους λόγους και επειδή ο άνεμος δυνάμωσε, φούντωσε περισσότερο, αφού μεγάλωνε και από τους ίδιους εκείνους, και όσο καιγόταν ένα τμήμα κάποιου πλοίου, στέκονταν κοντά του μερικοί και πηδούσαν μέσα και άλλα τμήματα τα απέκοπταν, ενώ άλλα τα διαχώριζαν. Αυτά άλλοι τα πέταγαν στη θάλασσα κι άλλοι εναντίον των αντιπάλων, μήπως και μπορέσουν με κάποιο τρόπο να τους βλάψουν. Άλλοι μετακινούμενοι προς το τμήμα που κάθε φορά ήταν καθαρό, χρησιμοποιούσαν και τους

σιδερένιους γάντζους και τα μακριά δόρατα, για να προσδέσουν κάποιο εχθρικό πλοίο στο δικό τους και κυρίως για να περάσουν σε αυτό, ή σε διαφορετική περίπτωση να το πυρπολήσουν κι εκείνο ... Επειδή όμως ούτε κάποιοι (αντίπαλοι) τους πλησίαζαν και η φωτιά απλωνόταν και στους γύρω τοίχους και κατέβαινε και στο έδαφος, τους έτυχε η πιο σκληρή μοίρα. Γιατί άλλοι από αυτούς, και κυρίως οι ναύτες, πριν καν τους πλησιάσει η φλόγα, πέθαιναν από τον καπνό, ενώ άλλοι ευρισκόμενοι ακριβώς στη μέση καίγονταν σαν σε καμίνια. Άλλοι πάλι κατακαίγονταν από τις πανοπλίες που έπαιρναν φωτιά. Άλλοι, πριν πάθουν κάτι τέτοιο ή και μισοκαμένοι, άλλοι πετώντας τις πανοπλίες πληγώνονταν από αυτούς που χτυπούσαν από μακριά κι άλλοι πηδώντας στη θάλασσα πνίγονταν ή και χτυπημένοι από τους αντιπάλους βυθίζονταν ή και κατασπαράζονταν από τα θαλάσσια κήτη. Και οι μόνοι που πέθαναν με τρόπο ανεκτό, σε σύγκριση με τα παρόμοια παθήματα (των υπολοίπων), πριν τους τύχει κάποια συμφορά, ήταν όσοι φόνευαν είτε ο ένας τον άλλο είτε και οι ίδιοι τους εαυτούς τους. Γιατί ούτε κάποια βασανιστήρια υπέφεραν και ως νεκροί κήκαν μαζί με τα πλοία τους σαν σε νεκρική τελετή.¹²

Λόγω του ανοίγματος των πτερύγων, το κέντρο των στόλων δεν ήταν πλέον τόσο στενό όσο στο ξεκίνημα του σχηματισμού και έτσι δόθηκε στη βασίλισσα η ευκαιρία την οποία προφανώς όλοι περίμεναν από την αρχή. Η Κλεοπάτρα προχώρησε, διέσπασε με τη μοίρα της τις γραμμές των εχθροπραξιών και έφτασε στα ανοιχτά, όπου άλλαξε κατεύθυνση προς νότο, για να σηκώσει αμέσως πανιά και να πλεύσει με ευνοϊκούς ανέμους προς Πελοπόννησο.

Η εκδοχή του Δίωνα Κάσσιου παρουσιάζει την κατάσταση εντελώς διαφορετικά. Για πολλή ώρα η ναυμαχία ήταν ισόπαλη μέχρι τη στιγμή που η Κλεοπάτρα, η οποία βρισκόταν σε αναμονή πίσω από τις γραμμές των μαχών, πιστή στη φύση της ως γυναίκας και Αιγύπτιας και ανυπόμονη από τη μεγάλη αναμονή και λόγω της ανασφάλειάς της, έχασε την ψυχραιμία της και έδωσε στους υπηκόους της το σύνθημα για τη διαφυγή. Όταν εκείνοι σηκώσαν τα πανιά και με τη βοήθεια ενός τυχαίου ευνοϊκού ανέμου έφτασαν στα ανοιχτά, ο Αντώνιος πίστευε ότι δεν έφυγαν με τη διαταγή της Κλεοπάτρας, αλλά επειδή πίστευαν ότι είχαν ηττηθεί, και τους ακολούθησε. Κατά συνέπεια αποθαρρύνθηκαν οι υπόλοιποι στρατιώτες και τους κυριέυσε ο πανικός. Έφταιξε, λοιπόν, η βασίλισσα για όλα;¹³

¹² Δίων Κάσσιος 50.33.5-50.35.4.

¹³ Για την υποτιθέμενη διαφυγή της Κλεοπάτρας βλ. Δίων Κάσσιος 50.33.1 κ.ε. Πρβλ. Πλούτ. Αντ. 66.5. Ήδη το απαξιωτικό σχόλιο του Δίωνα για το χαρακτήρα της ως γυναίκας και αλλοδαπής δείχνει χαρακτηριστικά της οκταβιανής προπαγάνδας.

Παρ' όλο που ο Δίων μιλάει για φυγή και προδοσία της Κλεοπάτρας, με μία πιο προσεκτική ματιά η όλη κατάσταση αποκαλύπτεται ως καλοσχεδιασμένη ενέργεια. Ο Αντώνιος δεν μπορούσε να ελπίζει ότι ο Αγρίππας θα τον άφηνε να ξεφύγει εύκολα, οπότε αναγκάστηκε να κρατήσει εκτός μάχης το σημαντικότερο μέρος του στόλου του, για να το ρίξει σε μία συγκεντρωμένη κίνηση προέλασης με σκοπό τη διάσπαση των εχθρικών γραμμών σε κάποιο αδύναμο σημείο, που θα δημιουργούνταν αναπόφευκτα στη διάρκεια της μάχης. Πάση θυσία θα έπρεπε να σωθούν η βασίλισσα και ο πολεμικός θησαυρός και να οδηγηθούν ασφαλείς πίσω στην Αίγυπτο. Μόνο εφόσον θα διέσωζε αυτήν την πηγή υποστήριξης για τον εαυτό του, υπήρχαν ελπίδες να επιστρατεύσει σε εύλογο χρονικό διάστημα ένα νέο στρατό εναντίον του Οκταβιανού. Επίσης έπρεπε να προστατέψει το ταξίδι στη Μεσόγειο με μία δυνατή και όσο το δυνατό ακέραια μονάδα πλοίων έναντι καταδίωξης και αναχαίτισης από εχθρικές δυνάμεις.

Ενόψει αυτών των αναγκών η Κλεοπάτρα και ο Αντώνιος πραγματοποίησαν την πρώτη φάση του σχεδίου τους με εξαιρετική επιτυχία. Τώρα έπρεπε ο Αντώνιος και οι υπόλοιπες μονάδες να αποσυρθούν όσο το δυνατό γρηγορότερα από τον εχθρό και να πλεύσουν προς νότο. Εάν αυτό επιτυγχανόταν χωρίς μεγαλύτερες απώλειες, θα μπορούσε η ναυμαχία να ερμηνευτεί ως μεγάλη επιτυχία. Ο Αντώνιος, βέβαια, έχασε τη μεγάλη του ναυαρχίδα και έπρεπε να επιβιβαστεί σε μια πενήτηρη, αλλά κατόρθωσε με αυτό το μεγάλο πολεμικό πλοίο να γλιτώσει από τις εχθρικές γαλέρες και να ακολουθήσει την Κλεοπάτρα. Οι περισσότερες μονάδες του στόλου του, ωστόσο, βρισκόταν αποκλεισμένες από την αντίπαλη υπεροχή και βυθίστηκαν ή παραδόθηκαν. Ένα μέρος κατάφερε να υπερिσχύσει, αλλά δεν πρόλαβε παρ' όλα αυτά να φτάσει στα ανοιχτά και αναγκάστηκε να επιστρέψει στο λιμάνι του Ακτίου.¹⁴

Εν τω μεταξύ ο Αντώνιος συνάντησε την Κλεοπάτρα και μαζί έφτασαν μετά από τρεις μέρες στο Ακρωτήριο Ταίναρο, όπου βρισκόταν ανέπαφη η βάση του στόλου τους. Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού όμως, λένε, ο Αντώνιος αποσύρθηκε πολύ συντετριμμένος στην πλώρη της ναυαρχίδας της Κλεοπάτρας. Λίγο αργότερα οι γυναίκες της ακολουθίας της Κλεοπάτρας κατάφεραν να τους φέρουν κοντά. Αν και δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι, εάν ο Αντώνιος όντως έδειχνε τόσο θλιμμένος –αφού τουλάχιστον έσωσε το ένα τρίτο του στόλου του– η ναυμαχία του Ακτίου ήταν κάθε άλλο από μία πλήρη επιτυχία, διότι από τις πρώτες γραμμές μόνο λίγα πλοία κατάφεραν να ακολουθήσουν. Από το Ταίναρο ο Αντώνιος πληροφόρησε τον Κανίδιο Κράσσο για τη διαφυγή του και τον διέταξε να οδηγήσει τη χερσαία στρατιά μέσω Μακεδονίας στη Μικρά Ασία.

¹⁴ Αναλυτικές περιγραφές της ναυμαχίας του Ακτίου δίνουν KROMAYER 1933, 361 κ.ε.: CARTER 1972, 251 κ.ε.: RODDAZ 1984, 164 κ.ε.

Η μέρα της ναυμαχίας του Ακτίου δεν είχε περάσει ακόμα καλά-καλά, όταν ξεκίνησε η μυθοποίηση. Η Κλεοπάτρα διέφυγε, για να σωθεί, και παράτησε επονεϊδίστα τον Αντώνιο. Εκείνος όμως, τελείως εθισμένος στο πρόσωπό της, την ακολούθησε. Ο Πλούταρχος με την ευκαιρία αυτή σημειώνει:

Τότε αποδείχτηκε ότι ο Αντώνιος δεν διοικούνταν από μυαλά ούτε άρχοντα ούτε άντρα ούτε εν γένει από τα δικά του μυαλά. Αλλά, όπως είπε κάποιος, αστειευόμενος, ότι η ψυχή αυτού που αγαπά ζει σε ξένο σώμα, προσελκυτόταν από τη γυναίκα σαν να ήταν κολλημένος μαζί της και σαν να μεταφερόταν μαζί της.¹⁵

Αμέσως έπειτα το πρώτο μέλημα ήταν η εξύμνηση της νίκης, η οποία παρουσιάστηκε ως το μεγάλο, λαμπρό και καθοριστικό πολεμικό κατόρθωμα, παρ' όλο που δεν μπόρεσε να αποτραπεί η διάσπαση των γραμμών και η διαφυγή της Κλεοπάτρας και του Αντωνίου· μόνο το μεγαλύτερο μέρος του στόλου εμποδίστηκε. Επρόκειτο, λοιπόν, μόνο για μια μερική επιτυχία. Όμως –ως συνήθως– σημασία δεν έχει τι έγινε, αλλά πώς σχολιάζεται. Και εδώ ο μελλοντικός Αύγουστος μπορούσε να στηριχτεί στους Ρωμαίους ποιητές. Ο Οράτιος αφιέρωσε μία ενθουσιώδη ωδή στο Άκτιο. Στο έπος του Βιργιλίου περιγράφεται κιόλας μία παράσταση, η οποία παραπέμπει στην ασπίδα του Αινεία και είχε μορφή προφητείας:

Ανάμεσα σε αυτά βιάδιζε ευρεία χρυσή εικόνα του ογκούμενου πελάγους, αλλά άφριζαν τα γαλάζια πελάγη από το λευκό κύμα και τριγύρω δελφίνια λαμπρά από το ασήμι σαρώνουν με τις ουρές τους το πέλαγος σε σχήμα κύκλου και τέμνουν τον κυματισμό. Στο μέσο ήταν δυνατό να διακρίνει κανείς χάλκινους στόλους, τη μάχη του Ακτίου και όλο το Λευκάτα μπορούσες να δεις να βράζει από τον προετοιμαζόμενο Άρη (= πόλεμο) και από το χρυσάφι να απαστράπτουν τα κύματα. Από εδώ ο Αύγουστος Καίσαρ οδηγώντας τους Ιταλούς στις μάχες μαζί με τους πατρίκιους και το λαό, τους εφέστιους και τους μεγάλους θεούς, στέκοντας στην υψηλή πρύμνη και με τους κροτάφους του να βγάζουν χαρούμενες δίδυμες φλόγες και να αποκαλύπτεται το πατρικό αστέρι στην κορυφή. Σε άλλο μέρος με ευνοϊκούς τούς ανέμους και τους θεούς όρθιος οδηγώντας το στράτευμα ο Αγρίππας, του οποίου οι κροτάφοι λαμποκοπούν από ναυτικό στεφάνι σε σχήμα ράμφους, υπερήφανο παράσημο του πολέμου. Από εκεί στέκεται ο Αντώνιος ... και τον ακολουθεί (ω αίσχος!) Αιγυπτία σύζυγος ... Η βασίλισσα στο μέσο με το πατρικό σείστρο καλεί τα στρατεύματα και δεν είδε ακόμη από πίσω τα δίδυμα φίδια ... Και η

¹⁵ Πλούτ. Αντ. 66.7.

Διχόνοια χαρούμενη βαδίζει με σχιστό πέπλο και την ακολουθεί η Εννό με μαστίγιο ματοβαμμένο. Διακρίνοντας αυτά ο Άκτιος Απόλλων τέντωσε το τόξο από ψηλά. Από εκείνο το φόβο όλη η Αίγυπτος και οι Ινδοί, κάθε Άραβας, όλοι οι Σαβαιοί έστρεψαν τα νώτα. Η ίδια η βασίλισσα φαινόταν να δίνει τα ιστία στους καλεσμένους ανέμους και αμέσως να απελευθερώνει τα χαλαρωμένα σχοινιά. Εκείνη είχε αναπαραστήσει ο πυροδύναμος ανάμεσα στις σφαγές πελιδνή λόγω του μέλλοντος θανάτου και να φέρεται στα κύματα από τον Ιάπυγα, ενώ απέναντι (είχε αναπαραστήσει) το μεγαλόσωμο Νείλο λυπημένο και να ανοίγει τους κόλπους του και να καλεί τους ηττημένους με το ξεδιπλωμένο φόρεμα στο γαλάζιο στήθος του και τα σκοτεινά του ρεύματα.¹⁶

Επιτέλους ο Οκταβιανός βρήκε την ευκαιρία να δοξασθεί δεόντως. Ξεχάστηκε η ντροπιαστική του παρουσία του έτους 38 στα στενά της Μεσσήνης. Ξεχάστηκε επίσης το γεγονός, ότι ο «ήρωας» του Ακτίου προτίμησε να παρακολουθήσει τις ναυμαχίες στις Μύλες και στο Ναύλοχο από την ξηρά, για να μην «αποπροσανατολίσει» τις ναυτικές του μονάδες υπό τον Αγρίππα με την παρουσία του και την πιθανότητα μίας διακινδύνευσης του ατόμου του.¹⁷

Βιβλιογραφία

- BLEICKEN J., 1999, *Augustus. Eine Biographie*, 3. Aufl., Berlin
 CARTER J.M., 1972, *Die Schlacht bei Actium. Aufstieg und Triumph des Kaisers Augustus*, Wiesbaden
 HAUSSEN J., 1979, *Schiffbau in der Antike*, Herford
 HOBEN W., 1969, *Untersuchungen zur Stellung kleinasiatischer Dynasten in den Machtkämpfen der ausgehenden Republik*, Mainz
 HÖCKMANN O., 1985, *Antike Seefahrt*, München
 KIENAST D., 1966, *Untersuchungen zu den Kriegsflotten der römischen Kaiserzeit*, Bonn

¹⁶ Verg. *Aen.* 8.671 κ.ε.· GRANT 1987, 295 κ.ε.

¹⁷ Για τη συμπεριφορά του Οκταβιανού στις Μύλες και στο Ναύλοχο βλ. BLEICKEN 1999, 227. Για τις τελετές νίκης και την προπαγάνδα βλ. SEHLMAYER 2002, 216 κ.ε.· ZANKER 1997, 85 κ.ε.

- KROMAYER J., 1899, Kleine Forschungen zur Geschichte des zweiten Triumvirats VII: Der Feldzug von Actium und der sogenannte Verrath der Kleopatra, *Hermes* 34, 1-54
- KROMAYER J., 1933, Actium. Ein Epilog, *Hermes* 68, 361-383
- MORRISON J.S., COATES J.F. & RANKOV N.B., 2000, *The Athenian Trireme. The History and Reconstruction of the Ancient Greek Warship*, 2nd ed., Cambridge
- RODDAZ J.M., 1984, *Marcus Agrippa*, Rom (Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome 253)
- SEHLMAYER M., 2002, Die Siegesmonumente Oktavians nach Actium. Zur Lokalisierung des bronzenen Viersäulendenkmals (Serv. Georg 3, 29), in: J. SPIELVOGEL (Hrsg.), *Res publica reperta. Zur Verfassung und Gesellschaft der römischen Republik und des frühen Prinzipats. Festschrift für Jochen Bleicken zum 75. Geburtstag*, Stuttgart, 216-226
- ZANKER P., 1997, *Augustus und die Macht der Bilder*, 3. Aufl., München